

אעשה נפלאות

וַיֹּאמֶר הֲנֵה אֲנֹכִי בְרִית בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמּוֹת אֲעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרָאוּ כָּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל הָעָם אֲשֶׁר אֶתָּה בְּקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה ד' כִּי נֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ: וְהִנֵּה מִצִּינוּ פִי חֹדֶשׁ בַּפִּסּוֹק זֶה דִּחְנָה בְּסִי יְהוֹשֻׁעַ פֶּרֶק י פִּסּוֹק יב כְּתִיב אֲזַי יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לְד' בְּיוֹם תֵּת ד' יְהֹאמְרֵי לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹשׁ בְּגִבְעוֹן דָּוִם וַיִּבְרַח בְּעֶמֶק אֵילָוִן: וַיִּלְחֶם הַשְּׁמֹשׁ וַיִּבְרַח עִמָּד עַד-יָקָם גּוֹי אֶיְלֹהֵי הָלֹא-הָיָא כְּתוּבָה עַל-סֵפֶר הַיִּסְטֹר וַיַּעֲמֵד הַשְּׁמֹשׁ בְּחֻצֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא-אָז לָבֹא בְּיוֹם תָּמִים:

ופרש"י הלא היא כתובה - דבר זה נכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא וגו' אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים:

אולם בפ"י הרד"ק כ' וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה יתברך נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאות כו' ע"כ.

ונמצא שפ"י הפסוק נגד כל עמך אעשה נפלאות הוא על מה שהיה אצל יהושע ששמש בגבעון דום.

לא יחמוד איש את ארצו - בדרבנן

וְלֹא-יִחְמֹד אִישׁ אֶת-אַרְצוֹ בְּעֵלְתָּהּ לְרֹאוֹת אֶת-פְּנֵי ד' אֶלְקִיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:

יל"ע במי שחייב לעלות לרגל רק מדרבנן אם גם בו נאמר ד"ז.

ובגיטין ל"ו ב' מבואר ששמיטה בזה"ז דרבנן ומה"י נוהגת רק כשיש יובל, ובתו' ד"ה תקון רבנן דתשמיט זכר לשביעית והא דלא תקון נמי יובל זכר ליובל משום דאין רוב צבור יכולין לעמוד בה לאסור עבודת קרקע שתי שנים רצופות ע"ל, ובסמ"ע סי' ס"ז ס"ק ב' כ' דאף שבתורה נאמר וציויתי את ברכתך זה דוקא כשיש שביעית מה"י ולא בזה"ז ששביעית דרבנן, ובחזו"א שביעית סי' י"ח ס"ק ד' שמסתבר שהיתה ברכת השביעית גם בבית שני וגם אחר החורבן וב"ד של מעלה עושין כפי מה שגוזרין ב"ד של מטה.

ומצינו במהר"ץ חיות גיטין ב' א' הביא שח"א הק' דאי' בירושלמי פ"ג דפליאה תרי אחי הוו באשקלון הוו להון מגורין נכראין אמרו כד אלין יהודאין סלקין לירושלים אנן נסבין מהן כל מה דאית להון זימן הקב"ה מלאכים נכנסים ויוצאים ע"ש, ומבואר שגם מאשקלון עלו לרגל והרי בתו' פסחים ג' ע"ב ד"ה מאליה כ' לחד תי' דמי שדר בחו"ל פטור מראיה וע"ש במהר"ץ חיות דאי נימא שהחמירו על עצמם אף שהיו פטורים הרי באינו מצווה ועושה ל"ש זכות מציל ע"ש, וע"ע שם שהביא מדרש שה"ש פיסקא מה יפו פעמיד שהובא

ג"כ ד"ז אלא ששם הגי' כד אילין יהודאין סלקין למצליה בירושלים משמע שלא עלו לרגל רק להתפלל במקדש וגם אחר החורבן היו רגילים לעלות לירושלים להתפלל במקום המקודש עי' בראשית רבה פ' פ"א ר' ישמעאל ב"ר יוסי סלקי לצללה בירושלים כו', וא"כ מוכח דמ"מ היה להם זכות להצילם ע"ש, וא"כ מצינו אופן שאין אפי' חיוב דרבנן מ"מ נכלל בהבטחת התורה.

ליל שימורים מן המזיקים - בדרבנן

ברמ"א סי' תפ"א ס"ב וכל דין ליל ראשון יש ג"כ בליל שני, ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן כי ליל שמורים הוא

מן המזיקין, ובפשטות משמע שגם בליל שני אין לומר רק פרשת שמע ולא שאר דברים, ונמצא שגם ליל שני הוא משומר מן המזיקין, והוא דבר חידוש שבמקום שאין נוהגין יו"ט שני אינו משומר מן המזיקין ובמקום ששומרים יו"ט שני ואף שבזה"ז אינו מדינא אלא משום מנהג הרי זה משומר מן המזיקין, וביותר יש לדון בבן חו"ל שבא לא"י שצריך לשמור יו"ט שני משום שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם כמבואר במ"ב סי' תצ"ו ס"ק י"ג, (ולאחכ"צ א"צ לנהוג יו"ט שני), לגביו הר"ז משומר מן המזיקין ואילו בן א"י שבא לחו"ל שא"צ לשמור יו"ט שני הרי שלגביו אינו משומר מן המזיקין.

וני' להוכיח כן שגם ליל יו"ט שני של פסח משומר מן המזיקין, שהרי בפסחים ק"ט ב' א' ולא יפחתו לו מארבעה היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי כו' אמר רב נחמן ליל שמורים ליל המשומר ובא מן המזיקין רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה רבינא אמר ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באפי' נפשה, ולתי' רב נחמן לכאוי ק' איך מותר ביו"ט שני ד' כוסות, ומוכח שגם יו"ט שני משומר מהמזיקין.

ולכאוי' כמו כן בן חו"ל שבא לא"י שצריך לעשות ד' כוסות, ומוכח שכיון שצריך לנהוג יו"ט שני משום חומרי מקום שיצא משם מש"ה גם אצלו הוא לילה משומר, ואך שד"ז אולי יש לדחות שהרי בדף ק"י ב' א' במערבא לא קפדי אזוגי, וא"כ בלא"ה בא"י ל"ק איך שותים ד' כוסות, אבל מ"מ יש להעיר שהרי גם בחו"ל מקום שהשלוחים מגיעים אין נוהגים יו"ט שני ומי שבא לשם ממקום שאין השלוחים מגיעים צריך לנהוג י"ט שני וא"כ לגביו חשיב משומר מן המזיקין אף שלשאר בני המקום לא.

[והנה בשבת קנ"א ב' א' שאין לישן בבית יחידי משום סכנה, ובמעשה רב הלי' סוכה סי' רכ"א א' י"שאלוהו אם רשאי לישן יחידי

צ"ט ב' ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, ובתו' וא"ת ומה לא יאכל אי מצה אפילו קודם נמי אסור כדאמר' בירושלמי כל האוכל מצה בער"פ כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו ואי במיני תרגימא הא אמר בגמרא (קז:) אבל מטבל הוא במיני תרגימא וי"ל דאירי במצה עשירה דלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה חובתו ואוכלה קודם זמנה אבל מצה עשירה שריא.

והנה מצינו מחלוקת אם איסור מצה היא רק משעת איסור חמץ, או כל היום, ולהסוברים שרק משעת איסור חמץ הרי בפסח שני אין איסור חמץ, אבל יש לדון להסוברים שאיסור מצה בע"פ הוא כל היום וא"כ אינו תלוי באיסור חמץ וא"כ יש לדון אם גם בפסח שני נאמר איסור זה. והנה יל"ע במי שעושה פסח שני שצריך לאכול על מצות ומרורים אם יש בו איסור לאכול מצה מבעוד יום כמו ערב פסח.

והנה לפי מה שנקטו האחרונים שבפסח שני יוצא יד"ח גם במצה עשירה ומצה שאינה נאכלת לשבעה, א"כ אם נימא שבערב פסח ג"כ יש איסור לאכול מצה יהא איסור לאכול גם מצה עשירה.

והנה בתו' כ' בד"ה ערב פסחים אי גרסינן ערבי ניחא ואי גרסינן ערב ה"ק ערב ששוחטין בו פסחים א"י ערב פסח ראשון ושני. והנה בתוד"ה לא יאכל הק' דהרי מצה בלא"ה אסור לאכול בע"פ וא"כ מה נתחדש באיסור לאכול מסמוך למנחה, ות' דנפ"מ למצה עשירה שמוותרת בע"פ, אבל אם גם מצה עשירה אסורה בערב פסח שני א"כ הדר' ק' לדוכתה מה נתחדש בערב פסח שני סמוך למנחה, אכן התי' פשוט שרק בפסח ראשון שאסור בחמץ צריך להעמיד במצה עשירה, אבל בפסח שני הרי אין איסור חמץ ושפיר אפשר להעמיד דנפ"מ לחמץ.

אבל יש לדון שהרי בפסח ראשון יש ב' דיני אכילת מצה חדא בערב תאכלו מצות והיינו מצה בפני"ע ואף כשאין פסח, ועוד איכא דין על מצות ומרורים יאכלוהו והיא מצוה לאכול מצה עם הפסח, ובפסח שני לא נאמר אלא על מצות ומרורים יאכלוהו, והיינו לאכול עם הפסח, והשתא אם גם בפסח שני נאמר ד"ז שאסור לאכול בע"פ, א"כ נמצא שהמצוה על מצות ומרורים ג"כ גורמת לאיסור לאכול בע"פ וא"כ הי"נ בערב פסח ראשון אף שאין יוצא ידי חובת בערב תאכלו מצות במצה עשירה, אבל אם יוצא בה ידי חובת מצות על מצות ומרורים, א"כ כמו שמצוה זו גורמת איסור בערב פסח שני הי"נ בפסח ראשון תיאסר מצה עשירה מה"ט, ומוכח חדא מתרת, או שמצות על מצות ומרורים אינה גורמת לאיסור אכילה בע"פ, או שגם בדין על מצות ומרורים א"א לצאת במצה עשירה.

שהחיינו בליל פסח

בשו"ע תע"ב א' כ' שביליל פסח לא יאמר קידוש עד שתחשך, ומקורו מתה"ד סי' קל"ז, ופי' במג"א משום שכוס של קידוש הוא מד' כוסות ודין כל הכוסות בלילה דוקא ועי' ט"ז משום קידוש במקום סעודה ע"ש.

והנה בליל סוכות אומר שהחיינו ומ"מ חוזר ואומר שהחיינו על נטילת לולב, וכן בליל ר"ה אומר שהחיינו ומ"מ חוזר ואומר שהחיינו על תקיעת שופר, ולכא' משמע דכיון שבערב לא הגיע זמן המצוה ע"כ לא מהני ברכת שהחיינו, וכן מצינו גם במג"א סי' תרצ"ב שיכיון בשהחיינו של יום פורים גם על משלוח מנות וסעודת פורים שזמנם ביום. ולפי"ז הי"נ שברכת שהחיינו שאומר בעת קידוש של ליל פסח קאי גם על מצות מצה ומרור, וא"כ יש סברא לאומרה דוקא משתחשך שקודם לכן עדיין לא הגיע זמנה.

וראיתי לח"א שבי' שאשה לא תברך שהחיינו בעת הדלקת נרות בליל פסח כשמדלקת מבעוד יום כיון שהשהחיינו הוא גם על שאר מצוות היום ולא הגיע זמנם. אולם באמת אם לא מהני שהחיינו שאומרת בעת הדלקת נרות לענין המצה, הרי יוצאת בשהחיינו ששומעת בשעת קידוש שעושים משתחשך. [ורק נפ"מ אם אינה שומעת קידוש אלא מקדשת בעצמה שאינה יכולה לומר שהחיינו ואין לומר שתאמר בעצמה שהחיינו בעת הקידוש משום המצות, דכיון שאינה אומרת שהחיינו על היום אלא רק על המצות הרי זה הפסק בין קידוש לנתי].

אלא שבאמת א"צ לכ"ז שהרי לפני שתיית כוס שני מברכים אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור והרי זה נוסח של ברכת שהחיינו, ובאבודרהם מבואר שזו כמו ברכת שהחיינו, וע"ש מה שהק' שהרי אמר קודם שהחיינו ולמה חוזר ואומר וע"ש שהוא משום המשך הברכה, ונמצא שבאמת אומרים שהחיינו על מצה ומרור וא"צ לברכת שהחיינו שבשעת קידוש, וא"כ אף אם אומרים שהחיינו שבשעת הדלקת נרות קודם זמן מצה אין בכך שום חסרון כיון שחוזרים ואומרים שהחיינו שנית.

וכ"כ א"ש שלא כ' הפוסקים דמה"ט אין מקדש מבעו"י משום שהחיינו כיון שאח"כ ג"כ אומרים שהחיינו. אלא שכ"ז בליל פסח אבל בליל סוכות אם עושה קידוש מבעו"י הרי אומר שהחיינו קודם זמן המצוה והרי אינו חוזר אח"כ לומר שהחיינו.

בסוכה, והשיב שומר מצוה לא ידע דבר רע", (ועי' בנמוקי הגרי"ב שעל רמב"ם ה'ל' רוצח פ"ב ה"ד, נדפס בס' הלכותים שברמב"ם פרנקל, שכ' שאין לישן בסוכה יחידי משום דתשבו כעין תדורו כיון שבבית אין לעשות כן, גם בסוכה פטור ע"ש). ויל"ע דמאי הק' בגמ' איך תקנו ד' כוסות והרי בזוגות יש סכנה, ולמה לא נימא ע"ז שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואולי יש לחלק בין סוכה שהיא דאורייתא לד' כוסות שהם דרבנן, [אמנם לפי"ז צ"ע מה שתקנו להטביל המרור בחרוסת כדי לבטל ארס שבו ולמה לא נימא שומר מצוה לא ידע דבר רע. ז.ק.].

ואף שנתבאר שלענין ליל פסח שהוא משומר מן המזיקין גם ליל יו"ט ב' שהוא מדרבנן בכלל, והנה ע"ש במעשה רב סי' רכ"ב שיש לישן בסוכה בשמיני עצרת בחו"ל שעושים יו"ט שני, והרי ד"ז הוא מדרבנן, ואטו לפי הגר"א בזה לא נימא שומר מצוה לא ידע כו' וצ"ע. וכבי' מו"ר הגר"ח קניבסקי השיב על הנ"ל "זוגות יש לחוש לכשפים וע"ז לא אמרו".

כי רעתכי אז תעלוזי

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמִּתְחַנֶּה וַיֵּרָא אֶת־הַעֲגֹל וּמַחֲלַת וַיַּחֲרִי־אָף מִשֵּׁה וַיִּשְׁלַף מִיָּדוֹ מִיָּדָיו אֶת־הַלֵּלָהּ וַיִּשְׂבֶּר אֹתָם תַּחַת הָהָר: והנה לעיל נאמר (ז) "וידבר ד' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים (ח) סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים", ונמצא שכל מה שעשו ישראל נאמר כבר למשה קודם שירד מההר, ואף על פי כן כתיב (טו) ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדות בידו, ורק אחר שראה העגל שבר את הלחות, וצ"ב שהרי ידע הכל קודם לכן ומ"מ הוריד הלחות וא"כ למה שברם אח"כ כשראה את העגל.

ולמדנו ביאור ענין זה בדברי הספורנו, דאמנם נאמר למשה רבינו שעשו עגל והשתחוו לו וזבחו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל, ומ"מ חשב משה רבינו שיוכל להוריד להם הלחות ולהחזירם בתשובה ולמעלתם הקודמת שיהיו ראויים ללחות הראשונות, אבל אחר שקרב אל המחנה וראה את העגל ומחולות בזה כבר נואש מלהחזירם למדריגתם הקודמת.

וז"ל הספורנו "וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובה התקצף ונואש שיוכל לתקון המעוות באופן שיחזרו לתמותם ויהיו ראויים לאותן הלחות".

ונמצינו למדים שיש הבדל גדול בין העושה עבירה סתם לבין העושה עבירה עם מחולות שהעושה עבירה סתם יש אפשרות להחזירו למעלתו הקודמת, לא כן בעושה עבירה עם מחולות שבה כבר אף משה רבינו אין יכול להחזירו לדרגתו הקודמת.

ומצינו איפכא לענין מצוות בד' הספורנו בפי' משפטים (שמות כ"ג י"ז) על הפסוק שלש רגלים תחג לי בשנה, וכי הספורנו "תחוג לי כענין ישמח ישראל בעושויו על הפך וירא את העגל ומחולות", וזהו ענין השמחה ברגל בכלל ובחג השבועות שהוא זמן מתן תורה בפרט, שהוא קבלת התורה עם מחולות וזה הפך ממעשה העגל ומחולות, והיינו שהעושה מתוך שמחה מתקשר להדבר באופן שאין חזרה ממנו.